

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Pojem odpovědnosti u Hanse Jonase a Emmanuela Lévinase

Martin Pištora

Bakalářská práce

2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Martin Pištora**
Osobní číslo: **H08228**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Rozdíl v pojmu odpovědnosti u Hanse Jonase a Emmanuela Lévinase**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y   p r o   v y p r a c o v á n í :

Práce bude hermeneutickou analýzou základních textů Hanse Jonase a Emmanuela Lévinase. Pozornost se zaměří na východiska Lévinasova a Jonasova pojetí odpovědnosti.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- 1) LÉVINAS, Emmanuel. Totalita a nekonečno. Praha: Oikúmené, 1997.
- 2) LÉVINAS, Emmanuel. Etika a nekonečno. Praha: Oikúmené, 1994.
- 3) LÉVINAS, Emmanuel. Existence a ten, kdo existuje. Praha: Oikúmené, 1997.
- 4) LÉVINAS, Emmanuel. Být pro druhého. Praha: Zvon, 1997.
- 5) JONAS, Hans. Princip odpovědnosti. Praha: Oikoymenh, 1997.
- 6) JONAS, Hans. The Imperative of Responsibility. University of Chicago Press, 1984.
- 7) JONAS, Hans. Memoirs. Brandeis University Press, 2008.
- 8) CHALIEROVÁ, Catherine. O filosofii Emmanuela Lévinase. Praha: Ježek, 1993.
- 9) CHALIEROVÁ, Catherine. Tři komentáře k filosofii Hanse Jonase a Emmanuela Lévinase. Praha: Ježek, 1995.
- 10) CHALIEROVÁ, Catherine. Židovska jedinečnost a filosofie. Praha: Filosofický ústav ČSAV, 1992.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.

Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2012**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 16 Pardubice, Studentská 04

L.S.

3

PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 22. 10. 2012

Martin Pištora

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu bakalářské práce PhDr. Aleši Práznému, Ph.D., za jeho podporu, mnoho cenných rad při vedení bakalářské práce a pomoc při obstarávání literatury. Dále bych rád poděkoval své rodině za podporu při studiu.

Anotace

Předmětem bakalářské práce je analýza pojetí odpovědnosti ve filosofii a myšlení Emmanuela Lévinase a Hanse Jonase. Práce se zabývá pojmy, které v jejich filosofii nabývají jiného, snad hlubšího významu.

První a druhá kapitola pojednávají o životě a díle Emmanuela Lévinase a Hanse Jonase a jejich vztahu k židovství a Talmudu. Další kapitoly jsou věnovány vysvětlení důležitých pojmů, jako např. metafyzika, heuristika strachu, asymetrie a svoboda. Hlavním zájmem je pojetí odpovědnosti a koncepce pojmu existence, především Lévinasovo pojetí existence, jako anonymního bytí.

V závěru práce se nachází srovnání obou autorů a jejich přístup k tématu etiky a odpovědnosti.

Klíčová slova

Emmanuel Lévinas, Hans Jonas, filosofie, odpovědnost

Title

The Concept of Responsibility of Hans Jonas and Emmanuel Levinas

Annotation

The main aim of my bachelor thesis is an analysis of responsibility in the philosophy and cogitation of Emmanuel Levinas and Hans Jonas. The work deals with the key concepts which have a different and possibly more profound meaning in their philosophy.

The first and second chapters treat about the life and publication and about the relation with Judaism and Talmud. Another chapters are applied to an explanation of important terms, e.g. metaphysics, heuristics of fear, asymmetry and freedom. Central interest is a conception of responsibility and conception of the existence, mainly Levinas conception of the existence as anonymous existence.

In the conclusion, there is a comparison of the two authors and their approach to the topic of ethic and responsibility.

Key words

Emmanuel Lévinas, Hans Jonas, Philosophy, Responsibility

Obsah

Obsah	8
Úvod	9
I. Židovská jedinečnost a filosofie Emmanuela Lévinase a Hanse Jonase.....	10
Bezmocný Bůh.....	12
II. Metafyzika	14
III. Asymetrie – základní předpoklad odpovědnosti.....	15
IV. Heuristika strachu	16
V. Svoboda, život a transcendence	17
VI. Existence a ten, kdo existuje	19
Vztah k existenci	20
Existence bez existujícího	22
VII. Princip odpovědnosti Hanse Jonase.....	23
Svoboda volby a prvek odpovědnosti v jednání.....	24
Prvek sázky v nové dimenzi jednání	26
Teorie odpovědnosti.....	27
Zrození	29
VIII. Rozhovor s profesorem Hansem Jonasem	31
IX. Lévinasova odpovědnost za Druhého.....	34
Tvář Druhého	35
X. Svoboda a odpovědnost	38
Závěr	40
Bibliografie	42

Úvod

Cílem, který si tato práce klade, je nahlédnout do promyšlení odpovědnosti u dvou židovských filosofů: Emmanuela Lévinase a Hanse Jonase. Zejména ve 20. století, které je ovlivněno strašlivou zkušeností obou světových válek a ztrátou milionů lidských životů, vyvstala otázka po hledání smyslu odpovědnosti, která by obstála vůči stále vzrůstající moci vědy a techniky.

Během 2. světové války bylo systematicky pronásledováno a v koncentračních táborech hromadně vyvražděno přes 6 milionů lidí, zejména židů. Zkušenost holokaustu ovlivnila životy židovských filosofů Emmanuela Lévinase a Hanse Jonase. Většinu jejich příbuzných a přátel nacisté povraždili. Jejich filosofie je tedy úzce spjata s myšlenkou na jejich nejbližší, která nás zároveň varuje, aby se nic tak strašného jako holokaust nemohlo opakovat.

Ve své bakalářské práci systematicky zpracovávám některé pojmy, které jsou zásadní při interpretaci Lévinasovy a Jonasovy filosofické etiky – přičemž vycházím nejen z jejich základních prací, ale rovněž ze sekundární literatury.

V úvodu se věnuji nástinu života a díla obou filosofů. Jako zásadní zde spatřuji vztah k judaismu, který ovlivňuje celé pojetí jejich etické filosofie. Zkušenosti války a prožitky holokaustu zde hrají důležitou roli v oblasti víry v Boha a vztahu k filosofii.

Dále se zabývám interpretací pojmů, jako jsou existence, svoboda, metafyzika, život a transcendence, které si dovolím označit jako základní kameny Lévinasovy a Jonasovy etiky. Prostřednictvím komentářů jiných autorů, zachycuji podstatné momenty, charakteristické pro jednotlivé pojmy.

Závěrečné části věnuji samotnému rozboru pojmu odpovědnosti, kde jako hlavní úkol považuji vymezení hlavních aspektů a charakteristických rysů v pojetí odpovědnosti u obou autorů. Na straně jedné stojící Jonasův kategorický imperativ, reagující na vývoj vědy a techniky, který vyžaduje, aby jednající vždy zohledňoval důsledky svého jednání do budoucnosti. Na straně druhé, Lévinasova nekonečná odpovědnost za druhého člověka.

I. Židovská jedinečnost a filosofie Emmanuela Lévinase a Hanse Jonase

Filosofie Emmanuela Lévinase a Hanse Jonase je ovlivněna zkušeností formovanou dlouhou tradicí židovského myšlení i dějinami židovského národa. Do západního myšlení a filosofie vnášejí jedinečnost a originalitu principů, jež zůstaly nerozlučně spojeny s hebrejským jazykem. Jejich tradice však nese zcela jiný typ židovství: založený nikoli na principu srdce a niterné modlitbě, ale spíše na racionální moudrosti a eticky motivované profánní aktivitě, dávající filosofii možnost „odhalit jinou stránku jejích možností, věnovat se jí a rezolutně přeměnit její smysl.“¹

Lévinasova racionálně pojatá filosofie na straně jedné a jeho výklad talmudických spisů na straně druhé tvoří dva žánrově a metodologicky autonomní a na sobě do jisté míry nezávislé celky. Židovské texty jsou v jeho pojetí chápány jako jakýsi druh etické sebereflexe. „Za nejvíce provokativní lze považovat jeho porovnání tradičních židovských filosofických pojmů se stanovisky současné filosofie.“² Podle Jolany Polákové realističtější báze židovské duchovní jednoty zjedнала Lévinasovi nesrovnatelně větší vliv na židovské myšlení, než „světecky náročná buberovská spiritualita.“³ „Emmanuel Lévinas je bezpochyby jedním z největších židovských filosofů dvacátého století. Určitě si zaslouží uvést vedle Martina Bubera, Franze Rozenzweige, Waltera Benjamina, Ernsta Blocha a Emila Fackenheim.“⁴ Většina interpretů se shoduje v tom, že význam Lévinasovy příslušnosti k judaismu pro jeho samostatné filosofické myšlení lze jen těžko přecenit. „Mohly bychom skoro říci, že se

---

¹ CHALIEROVÁ, Catherine. *Židovská jedinečnost a filosofie*. Praha: Filosofický ústav ČSAV, 1992, s. 9.

² „Most provocative is Levinas's confrontation of traditional Jewish philosophical notions with contemporary philosophical perspectives.“ HUTCHENS, B. C. *Levinas: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum, 2006, s. 12.

³ POLÁKOVÁ, Jolana. *Filosofie dialogu*. Praha: Ježek, 1995, s. 8.

⁴ „Levinas is undoubtedly one of the greatest Jewish philosophers of the twentieth century. He surely deserves mention alongside Martin Buber, Franz Rosenzweig, Walter Benjamin, Ernst Bloch and Emil Fackenheim.“ HUTCHENS, B. C. *Levinas: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum, 2006, s.12.

Lévinas stal již skoro klasikem; jeho myšlení, filosofickou intuici a terminologii používají nejrůznější myslitelé. U jedněch by se dalo hovořit přímo o Lévinasově škole, neboť se vši důsledností rozvíjejí jeho myšlenkovou cestu.⁵

Židovský filosof německého původu Hans Jonas obrátil svou pozornost k moudrosti gnostiků a objevil v nich starověké zpřízněnce existenciální filosofie. „Descartes oddělil subjekt od objektu; objekt lze ‚spočítat‘ a ovládnout, takže člověk je ‚maître et possesseur de la nature‘; jestliže tedy jsou lidé pány a a vlastníky přírod, měli by být zodpovědní za stav světa, v němž jest jim žít.“⁶ Descartesův model rozdělení skutečnosti na *res extensa* (svět materiální) a *res cogitans* (svět ducha), tedy přispěl s pozdějšími novověkými vědami k procesu, který vedl k vytvoření moderního pojetí přírodních věd. Ve svých úvahách Jonas upozorňuje, že model výlučně praktického vědění jakožto moci nad přírodou představuje ve svých konečných důsledcích riziko pro samotného člověka. Srovnává moderní pojetí přírody s pojetím biblickým a klasickým středověkým a ukazuje, jak proměna v chápání úlohy vědění, proměnila i vztah člověka k přírodě. Pro Aristotela je vědění vznešenou činností člověka, které ho vede ke správnému poznání jeho místa v řádu věcí fyzických i metafyzických, vědění jako cesta k blaženosti a nástroj dobré praxe. Naproti tomu novověké pojetí světa chápe přírodu jako indiferentní a neutrální materií určenou k tomu, aby jí duch člověka přetvořil podle svých představ.

Především se ale Jonasova filosofie vymezuje vůči Kantově etice. Kriticky přistupuje ke Kantově etice povinnosti a formuluje vlastní etiku odpovědnosti, neboť Kantova etika nenabízí princip, který by umožňoval chovat se mravně a odpovědně v současné době. Do základů se filosofie, tedy Jonas staví nový mravní imperativ, jenž nabádá člověka, aby jednal tak, aby jeho jednání i s jeho následnými účinky neznamenal ohrožení budoucího života na Zemi.

---

⁵ Sem patří Catherine Chalierová, Jacques Roland a Stephan Moses. KOVAČ, Edvard. *Stopy nekonečna v člověku*. Reflexe, 1992, s. 92.

⁶ PALOÚŠ, Radim a PRÁZNÝ, Aleš. *Odpovědnost*. Praha: Karolinum, 2012, s. 78.

Bezmocný Bůh

„Osvětím se stala symbolem pro všechny projevy násilí moderní doby. Mnozí došli k názoru, že ‚po Osvětímí‘ už není možné věřit v Boha.“⁷ Hans Jonas interpretuje tragedií holokaustu tím, „že Bůh stvořil svět, ale pak se z něj dobrovolně stáhl, aby svému stvoření a zejména člověku uvolnil prostor svobody. Nicméně člověk bude muset na konci vydat počet z toho, jak s touto svobodou nakládal.“⁸ Jonas tedy odmítá takovou teologii, jež z Boha činí nehybné absolutno, naopak Božství spojuje s děním a přirozeným vývojem světa.

„Poslední vydechnutí blízkých či vzdálených bytostí, jež byly vydány na pospas dlouhé, mrazivé a nelítostné samoty a odsouzeny k smrti bez *kadiše* a bez náhrobků, stále pronásleduje ty, kteří si uvědomují, že jaksi neoprávněně a nepochopitelně přežili jejich zkázu.“⁹ Ve stínu zkušenosti holokaustu si Hans Jonas pokládá otázku: Kde byl bůh, když v koncentračních táborech zakoušeli vězňové nejkrutější útrapy? „Proč Bůh mlčel a nezasáhl, když byl vražděn jeho vyvolený národ?“¹⁰ Přičemž poznamenává, že „každá interpretace a myšlenka, která by jí vysvětlovala hříchy trpících a zhynulých, je nemožná a odporná. Zůstává nám jen úzkostná otázka, proč Bůh neposlal žádnou pomoc, když smrt kosila miliony lidí.“¹¹ Podle Jonase jde o „teoretický problém, jímž jsme povinni se zabývat z úcty ke všem, kdo zahynuli, je to morální imperativ vyplývající ze vzpomínky na bytosti, které kdysi marně volaly k nebesům slova třeba i rouhavá o svém nezměrném utrpení.“¹² Nad tímto problémem se především zamýšlí v přednášce „O pojmu Boha po Osvětímí“¹³. Ve své radikálnosti odmítá odsouzeníhodnou naivitu myslitelů setrvávajících v přesvědčení, že tato katastrofa nevyžaduje radikální přehodnocení pojmů a kategorií.

Protože nenávist zabíjela a zuřivě pronásledovala věřící i méně věřící příslušníky

---

⁷ HALÍK, Tomáš. *Katolický týdeník*. 13/2011.

⁸ HALÍK, Tomáš. *Katolický týdeník*. 13/2011.

⁹ CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. Praha: Ježek, 1995, s. 14.

¹⁰ HALÍK, Tomáš. *Katolický týdeník*. 13/2011.

¹¹ CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. Praha: Ježek, 1995, s. 19.

¹² Tamtéž, s. 15.

¹³ Přeloženo C. Chalierovou z franc. orig. *Le concept de Dieu apres Auschwitz* knihy Hanse Jonase (Editiones Payot a Rivages, Paris 1994).

národa. Dospívá k pojmu „Bezmocný Bůh.“¹⁴ Zdroj bytí, který se rozhodl ustoupit do pozadí, aby světská skutečnost získala imanentnost v čase a prostoru a nebyla rušena zásahy transcendentna. „Je tedy třeba opustit pojem Boha jako čistého aktu, pojem zděděný z aristotelské tradice a sloužící k označení nejvyšší dokonalosti, a nezdráhat se přisoudit Bohu jistou pasivitu, protože je zasažen životem těch, které stvořil.“¹⁵

Hrůzy 20. století, zejména ty, jež se projeví ve druhé světové válce, nemají podle Jonase vést k beznaději, nýbrž naopak probudit a povzbudit jako jakýsi imperativ. Holokaust chápe jako odpověď. Jeho filosofie je tedy hledáním cesty k tomu, aby se to již nikdy neopakovalo. „Jonas se obrací ke svým židovským kořenům, v jejichž zákadech se ukazuje, že myšlenka nesmrtelnosti je aktuální i dnes.“¹⁶ V tradici židovského myšlení tedy žije myšlenka, že Bůh záměrně neuplatňuje svou moc, aby uvolnil prostor lidské svobodě.

Také „Lévinas, pro něhož byly hrůzy holokaustu tragickou připomínkou člověka, je v každé chvíli svého filosofického vývoje důvěrně uvědomělí toho, jak moc události genocidy ovlivňují způsob našeho myšlení a života.“¹⁷ Jako francouzský důstojník přežil válku v zajateckém táboře; avšak poté, co se roku 1945 dozvěděl, že se obětmi nacismu stali jeho rodiče, sourozenci a další příbuzní z Litvy, nevstoupil již nikdy na německou půdu.

---

¹⁴ Pojem „Bezmocný Bůh“ přeložen C. Chalierovou z fran. orig. *Dieu sans puissance*, vydaného jako doslov knihy Hanse Jonase *Le concept de Dieu apres Auschwitz* (Editiones Payot a Rivages, Paris 1994).

¹⁵ CHALIEROVÁ, Catherine. *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Praha: Ježek, 1993, s. 22.

¹⁶ „Jonas turns to his Jewish roots in the first instance as a way of showing that the idea of immortality can be meaning for us today.“ JONAS, Hans. *Mortality and Morality: A Search for Good After Auschwitz*, Evanston: Northwestern University Press, 1996, s. 23.

¹⁷ „Levinas, for whom the horrors of the Holocaust were a tragical person presence, is at every stage in his philosophical development intimately mindful of just how much those genocide events have confronted the way we think and live.“ HUTCHENS, B. C. *Levinas: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum, 2006, s. 12.

II. Metafyzika

V dějinách filosofie byla metafyzika jedněmi chápána jako jádro a završení filosofie a druhými jako snůška zdánlivého vědění, blízkého spíše náboženství a umění, s nímž je třeba se v zájmu vědy a kultury radikálně rozejít. Zde je důležité připomenout protikladné pojetí Platonovy a Aristotelovy filosofie: Platona, v jehož říši idejí stojí nejvýše idea nejvyššího dobra, lze označit za zakladatele metafyziky. Aristotela s jeho filosofií označujeme za zakladatele ontologie.

V současné filosofii, zejména v souvislosti s nástupem existencialismu, je často zastáván názor, že období metafyziky jako „první filosofie“ patří už do dob minulých. „Dalo by se říct, že dnešní období konce metafyziky je jakýmsi epochálním časem současného myšlení.“¹⁸ Rozchod s metafyzikou začal Friedrich Nietzsche. „Podle Nietzscheho přichází doba konce metafyziky proto, že končí víra v říši mimo tento tento svět.“¹⁹ Na Nietzscheho kritiku metafyziky leckde navazuje i Martin Heidegger. Svým tvrzením, že „dějiny dosavadní filosofie jsou dějinami zapomenutí bytí“ kritizuje dosavadní onto-theo-logii, jako universální struktury metafyziky. Heideggerovská ontologie, která upřednostňuje vztah k bytí nad vztahem k jsoucímu, se podle Lévinase stává filosofií moci. Bytí jsoucího u Heideggera náleží bytí pravdy, jež náleží svobodě. Lévinas však roli svobodné volby nepokládá za důležitou, neboť pravda, jež náleží svobodě, odmítá závazky vůči druhému a tím prvenství svobody nad etikou. „Lévinas měl tu čest, osvojit si nové filosofické směry během vršujících období. Nejdůležitější byl pro něj novokantianismus (zvláště důležitý pro moderní židovskou filosofii) a fenomenologie (včetně krátko trvajícího existencialismu, konkrétně, Jean-Paul Sartre).“²⁰ Východiskem Lévinasova a Jonasova myšlení je Husserlova fenomenologie a Heideggerova ontologie, s nimiž vedou polemický dialog a jež se stávají opět aktuální, a to právě v Jonasově a především Lévinasově filosofii. Pro Lévinase má metafyzika zcela jiný charakter. Metafyzikou je u něho etika, kterou chápe přímo jako

---

¹⁸ KOVAČ, Edvard. *Stopy nekonečna v člověku*. Reflexe, 1992, s. 92.

¹⁹ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*. Praha: Herrman a synové, 1997, s. 151.

²⁰ „He also had the privilege of learning new philosophical orientations during exciting times. Those most important to Levinas were neo-Kantianism (especially relevant to modern Jewish philosophy) and phenomenology (including the short-lived excitement of existentialism, specifically that of Jean-Paul Sartre).“ HUTCHENS, B. C. *Levinas: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum, 2006, s.10.

„první filosofii“. „Filosofická originalita Emmanuela Lévinase spočívá v etickém obratu ve filosofii, kde se na místo „první filosofie“ opět vrací metafyzika a nahrazuje ontologii.

III. Asymetrie – základní předpoklad odpovědnosti

V Jonasově pojetí etiky se odpovědnost obrací k tomu, co je nejvíce ohroženo, co je křehké a pomíjivé. Tato odpovědnost je zásadně asymetrická. „Taková je např. naše odpovědnost za novorozené dítě, protože víme, že novorozenec samozřejmě nemůže být odpovědný za nás.“²¹ Jonas připouští, že odpovědnost v přísném slova smyslu může existovat i mezi těmi, kdo jsou si (v rámci dané situace) naprosto rovni. Avšak upozorňuje, že reciproční „horizontální“ odpovědnost bude vždy slabší, než nepodmíněná „vertikální“. „Na účelu založené bratrství je odpovědné účelu; mezi bratry v přirozeném slova smyslu nastupuje odpovědnost teprve tehdy, když se jeden z nich ocitne v nouzi nebo jinak potřebuje zvláštní pomoc – nastupuje tedy opět až s jednostranností, která je příznačná pro ne-reciproční vztah odpovědnosti.“²²

Podobně jako Jonas také Emmanuel Lévinas odmítá jakoukoliv představu symetrie ve vztahu mezi dvěma bytostmi. „Druhý pro mě zůstane vždy učitelem, i když já budu tím, kdo mu dává chléb.“²³ Já neboli subjekt je tím, kdo musí odpovědět na přítomnost a volání druhého. „Můj neklid kvůli druhému nezávisí na tom, zda on se zneklidňuje kvůli mně.“²⁴ Tento aspekt etického vztahu označuje Lévinas jako „etickou nezaujatost“. Podle Lévinase lze tedy asymetrický vztah charakterizovat jako mravní zkušenost ve vztahu k Druhému.

---

²¹ CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. Praha: Ježek, 1995, s. 12.

²² JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 147.

²³ KOVAČ, Edvard. *Stopy nekonečna v člověku*. Reflexe, 1992, s. 92.

²⁴ CHALIEROVÁ, Catherine. *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Praha: Ježek, 1993, s. 30.

IV. Heuristika strachu

Jonasův pojem „heuristika strachu“ zastává důležité místo v jeho etice odpovědnosti. Je to pravidlo, které ovládá veškeré morální uvažování, doplňující rozumovou reflexi nebezpečí vyplývajícího z našeho konání. Strach podle Jonase vyplývá z vědomí, „že moderní doba s sebou nese ohromnou moc, kterou nelze srovnat s žádným dřívějším obdobím, neboť lidé nikdy neměli tolik síly a moci jako mají dnes.“²⁵ Jonas důrazně upozorňuje na riziko soustředění ohromné moci vědy a techniky v rukou člověka, který postrádá jakoukoliv orientaci, jež by ho vedla k transcendentálním hodnotám jako je dobro nebo spravedlnost.

Co mohou lidé proti tomuto ohrožení dělat? „Snad jen ti, kdo nebezpečí reflektují a upozorňují na ně. Nemají však co pozitivního nabídnout – jen tu nejstarší metodu, totiž nepříjemné dotazování na to, zda lidstvo za efektní úspěchy technovy nebudou dříve či později tvrdě platit.“²⁶ Je tedy třeba se zamýšlet nad škodlivými následky našich činů, a zvláště naléhavě se ptát, jaké riziko přináší naše dnešní jednání v dlouhodobé perspektivě. Protože to, čeho se máme obávat „ještě není zakoušeno a snad ani nemá analogie v minulé a přítomné zkušenosti.“²⁷ Důležitá je zde schopnost člověka předvídat a myslet do budoucnosti, neboť „teprve předvídaná deformace člověka dovoluje vytvořit pojem toho člověka, jehož je třeba před touto deformací chránit; potřebujeme tedy, aby byl ohrožen jistý obraz člověka – a to velmi specifickými druhy ohrožení – neboť teprve zděšení nad touto hrozbou nám může dát pravý obraz člověka.“²⁸ Přičemž Jonas poukazuje na to, že dlouhodobé důsledky vždy nemohou být odhadnuty vědeckými metodami a je tedy třeba především mobilizovat naši citlivost a starost.

Jonas pojímá strach ne jako ustrašenou reakci, která by nás paralyzovala, ani jako patologický děs a strachování se o svou osobu, nýbrž strach, jako obava o předmět mé odpovědnosti, jenž je základní motivující silou, prostřednictvím které má nový imperativ etiky odpovědnosti šanci opravdu ovlivnit lidské kolektivní jednání v praxi. Heuristika si podle Jonase musí položit otázku „Co se s ním stane, pokud já se o něho

---

²⁵ CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. Praha: Ježek, 1995, s. 6.

²⁶ PALOUŠ, Radim a PRÁZNÝ, Aleš. *Odpovědnost*. Praha. Karolinum, 2012, s. 79.

²⁷ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 58.

²⁸ Tamtéž, s. 56.

nepostarám?“²⁹ Přičemž zájmeno „on“ označuje předmět mé odpovědnosti. Strach, jenž je podle Jonse prvním slovem etického života, morální a intelektuální ctností, vyžaduje tedy především naši hlubokou citlivost a starostlivost.

V. Svoboda, život a transcendence

Lévinasovo pojetí svobody se staví do opozice vůči dosavadnímu chápání svobody jakožto výrazu autonomie, mravní či politické. Člověk je tedy svobodný, naslouchá-li hlasu svého rozumu, ukládá-li si vlastní mravní zákon. Národ je svobodný, podřizuje-li se vlastním zákonům, zákonům vzešlým ze své „obecné vůle“. Naopak podřízenost nějakému cizímu zákonu, heteronomie, by znamenala otroctví. Paradoxně zakládá svou koncepci svobody na heteronomii. „Svobodný člověk je zaslíben bližnímu, je tím druhým povolán k poslání, z něhož se nemůže vyvléci.“³⁰ Vyzývá nás, spatřovat svobodu v tom, co je určováno slovem druhého. Nesnadná svoboda člověka, jako odpověď na slovo, jež mu předchází a vyzývá ho. Člověk je tedy pojímán nikoli autonomicky, jako zdroj svých myšlenek a činů, nýbrž jako „odpověď na slovo“. Nemáme možnost rozhodovat o hranicích naší odpovědnosti, jelikož žádné hranice nejsou. Nemůžeme si tedy sami určit, do jaké míry budeme zodpovídat za druhé. Bernhard Casper ve své knize *Míra lidství* touto situací charakterizuje Lévinasův pojem – být rukojmí za druhého.

Podle Lévinase ulpěl Heidegger na západní filosofické tradici, jež upřednostňuje ontologii Téhož před závazkem k Druhému. Dalo by se říci, že v takto pojaté Heideggerovské ontologii nehosподаří člověk se svobodou, nýbrž svoboda s člověkem. Podle Lévinase je však svoboda podřízena jakési vzájemnosti, neboť nárok na svobodu stanovuje ten druhý. Tomu Lévinas říká nesnadná svoboda.

Ve svém článku *Evoluce a svoboda* představuje Jonas specifické pojetí svobody zaměřené zejména ke vztahu k přírodě a prostředí. Díky metodě „filosofické biologie“

---

²⁹ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 58.

³⁰ Tamtéž, s. 18.

dochází k závěru, „že život, dráždivost a pohyb jsou nejenom předobrazy, ale přímo evoluční kořeny, z nichž se nakonec vyvinula lidská svoboda.“³¹ Do souvislosti dává na jedné straně metabolismus a dráždivost buňky vůči lidské svobodě na straně druhé. Touto „nereduktivní metodou“ přistupuje i k těm jednodušším formám života jako „dřímajícím stádiím a evolučním předstupňům“³² Lze je poznávat skrze zkušenost, v její závislosti na svobodě, starosti rozumění a řeči.

---

³¹ JONAS, Hans. *Evoluce a svoboda*. Praha: Lidé města, 2005.

³² SOKOL, Jan. *Život a transcendence podle Hanse Jonase*. Praha: Lidé města, 2005.

VI. Existence a ten, kdo existuje

Lévinas ve svém raném díle *Existence a ten, kdo existuje*, vydaném v roce 1947, v důsledku prožitků spojených s pobytem v zajateckém táboře v období druhé světové války, opouští nebo spíše zaujímá nový postoj k Heideggerově filosofii.

Za druhé světové války sloužil Lévinas jako překladatel ve francouzské armádě. Využil zde zejména své bohaté zkušenosti němčiny a ruštiny. Byl však zajat německou stranou. Jako voják nebyl poslán do koncentračního tábora, ale do zajateckého pracovního tábora. „Během tohoto zajetí napsal dílo *Existence a ten, kdo existuje*, které možná v důsledku vlivu mimořádných okolností, za kterých bylo napsáno, částečně postrádá literární vznešenost, která by jeho práci odpovídala.“³³ Lévinasovo originální filosofické pojetí rozvíjí fenomenologickou tradici, přičemž znovu analyzuje husserlovské a heideggerovské pojetí fenoménu. Jiří Pechar ve své eseji Lévinasův vztah k fenomenologii zastává názor, „že se tak nemůže stát formou návratu k filosofii, která by mohla být charakterizována jako předheideggerovská.“³⁴ Avšak děje se tak v naprosto odlišném osvětlení a přitom se nezřídka dotýká témat, která ostatní filosofové odmítají považovat za filosofická. V důsledku zkušeností a prožitků spojených s nuceným pobytem v zajateckém táboře zaujímá Lévinas zcela nový postoj, kde „určitý prožitek depersonalizace, ‚existence bez existujícího‘, kdy všechny věci a osoby se propadají do nicoty a zůstává tu přece , anonymní proud bytí‘, v němž vztah se světem je přerušen a ukazuje se, že tento vztah není synonymem existence, že ta je něčím, co světu předchází“³⁵, říká Pechar.

Hlavním tématem knihy *Existence a ten, kdo existuje* je tedy Lévinasovo pojetí existence. Martin Heidegger ve své knize *Sein und Zeit* pojímal existenci jako bytí-k-smrti. Právě Heideggerův spis *Sein und Zeit* měl na Lévinase veliký vliv. Lévinas považuje Heideggerův spis za modelové dílo ontologie a heideggerovské pojmy

---

³³ „During his interment there, he wrote *Existencial and Existents*, which has an occasionally literary grandeur his work would rarely match, perhaps as a reset of the influence of the extraordinary circumstances under which it was written.“ HUTCHENS, B. C. *Levinas: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum, 2006, s.10.

³⁴ PECHAR, Jiří. Lévinasův vztah k fenomenologii. Praha: Filozofia, 1998, s. 522.

³⁵ Tamtéž, s. 522.

konečnosti a bytí-k-smrti za pojmy fundamentální. Heideggerovská ontologie, která preferuje vztah k bytí nad vztahem k jsoucímu se podle Lévinase stává filosofií moci. Bytí jsoucího je podle Heideggera nositelem pravdy, jenž náleží svobodě, odmítající závazky vůči Druhému, potvrzující prvenství svobody nad spravedlností a etikou. Člověk tedy nehospodaří se svobodou, nýbrž svoboda s člověkem.

Podle Lévinase Heidegger příliš ulpěl na západní filosofické tradici, která předpokládá pohyb uvnitř Téhož před závazkem k Druhému. Takto pojatá ontologie bez mravnosti však podle Lévinase vede ve svých důsledcích do „nenásilné totality, aniž by se obrnila proti násilí, z něhož tato nenásilnost žije.“³⁶ Lévinasovo pojetí zpochybňuje subjekt, jako nositele znalosti o sobě samém, vystupující jako suverénní činitel, který je subjektem právě pro svou autonomii. „Proto také stále opakuje, že Druhý se mě vždy týká; nikdy nemohu říci, že se mě netýká, a to jak ve smyslovém tak i v etickém významu.“³⁷ Lévinas se k tomuto čistému vnějšku myšlení dostává skrze setkání s tváří Druhého. „Tvář Druhého mi umožní vyjít ze sebe sama (v tom smyslu je meta-fyzická), ještě důležitější však je, že tato tvář nemůže být obsahem mého myšlení, že ji nemůžeme tematizovat.“³⁸ Lévinasova filosofie se zakládá na „afektivnosti“, tj. citlivosti a starostlivosti na tíseň druhého.

Vztah k existenci

„Rozlišení mezi tím, co existuje, a touto existencí samou, mezi jednotlivcem, rodem, společenstvím, Bohem, což jsou bytosti určované substantivy, a událostí nebo aktem jejich existence, se filosofickému myšlení vnucuje a právě tak lehce mu zase mizí.“³⁹ Ač by se mohlo zdát, že bytí a „jsoucí“ nelze oddělit, že jeden pojem nutně obsahuje pojem druhý, nastiňuje Lévinas oddělení existujícího od existence. „Oddělit to, co existuje, a pak si představit akt, kterým se existující zmocňuje své existence, nám nemůže umožnit umělé a libovolné hypostazování dvou členů jedné tautologie.“⁴⁰

---

³⁶ LÉVINAS, Emmanuel.: *Totalita a nekonečno*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 24.

³⁷ KOVAČ, Edvard. *Stopy nekonečna v člověku*. Reflexe, 1992, s. 92.

³⁸ Tamtéž, s. 92.

³⁹ LÉVINAS, Emmanuel. *Existence a ten, kdo existuje*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 15.

⁴⁰ Tamtéž, s. 19.

Paradoxní je zde dualita existujícího, „protože, to co existuje, nemůže ničeho nabýt, pokud už neexistuje.“⁴¹ Ale pravdu této duality a toho, že k takovému dobývání dochází, potvrzují určité momenty lidské existence, kde se přimknutí existence k existujícímu jeví jako rozštěpení. Vůči své věci vždy již člověk zaujímá nějaký postoj. „Už v tom, čemu se říká boj o život, je nad věcmi vhodnými k uspokojení našich potřeb, jež tento boj chce dobývat, cílem existence sama, čistá a prostá existence, možnost, aby se čistá a prostá existence stala cílem.“⁴² Tento boj charakterizuje starost bytosti o své trvání, boj o pokračování své existence. V tomto momentu se Lévinas pojmově blíží Heideggerovi, který Husserlovu intencionalitu nahradil starostí (Sorge). Lévinas ale na místo pojmu intencionality dává pohled tváře. Tváře, která nás volá do svých služeb.

Lévinas pomocí pojmů únava a lenost ukazuje postoje vůči existenci. Když jsme unavení, většinou jsme unavení ze všeho a ze všech, ale nejvíc sami ze sebe. Základní podmínkou je zachytit tento pojem únavy a dále ho reflektovat. „Nikoli jeho význam vzhledem k nějakému referenčnímu systému, nýbrž skrytou událost, z které tento okamžik vyplývá, ale kterou také dovršuje.“⁴³ Existence tedy není něco samovolného, přirozeného, co bychom si ani neuvědomovali, je to určitý závazek, povinnost. Právě pomocí únavy se snažíme z existence vyklouznout, na chvíli si od ní odpočinout. Lenost stejně jako únava zahrnuje jistý postoj vůči jednání. Být znamená pro existujícího vzít na sebe bytí. Tudíž to znamená čin. Pokud jsem, musím brát na sebe bytí, a tím dělám čin. Existence musí být činem, dokonce, i když je nečinností, říká Lévinas. Mohlo by se zdát, že je to paradox, ale Lévinas vysvětluje onu nečinnost pomocí pojmu odpočinek. Základní činnost odpočinku se jeví jako sám vztah bytí, jako vyvstání existujícího v existenci, jako hypostaze.

---

⁴¹ LÉVINAS, Emmanuel. *Existence a ten, kdo existuje*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 15.

⁴² Tamtéž, s. 19.

⁴³ Tamtéž, s. 25.

Existence bez existujícího

Pro Lévinase je jedno z fundamentálních témat, otázka existence bez existujícího. „Představme si, že se všechna jsoucna – věci i osoby – obrátila v nic. Toto obrácení v nic nemůže být mimo jakékoli události.“⁴⁴ I když se vše vrátí k nicotě, přesto se bude něco dít, zbývá tu fakt, že cosi je, něco je, ono je. Toto nazývá neosobním bytím. „Toto neosobní, anonymní stravování, jehož bytí však nelze uhasit, jež šumí v hloubi nicoty samé, určujeme pojmem ono je (*il y a*).“⁴⁵ I kdyby už nic nebylo, „ono je“ stále trvá. „I v absolutním prázdnu, jaké si lze pomyslet, v prázdnu před stvořením – ono je.“⁴⁶ Podle Heideggera je bytí zde (*es gibt*), znamenající v němčině to, co je dáno nebo darováno. „Lévinas ovšem nevidí v bytí takovou velkorysost a překládá do francouzštiny ‚*es gibt*‘ výrazem ‚*il y a*‘, což znamená, že něco prostě a neosobně je.“⁴⁷ *Il y a* je něčím ničeho, není nicotou ani jsoucím bytím, ale hrozivým trváním. *Il y a* je něco, co není ani subjekt, ani substantivum. „Poláková v tom vidí analogii *stvoření*. Tím se člověk *usadí*, ale octne se v samotě. Ta může být překonána jen tím, že se člověk *sesadí* – vyjde ze své sebestřednosti, ze svého zaujetí sebou, ze své imanence vůbec ke vztahu k Druhému.“⁴⁸ Když už není nic, je tu fakt existování. Je to ale existování anonymní. Není nikdo, kdo by vzal tuto existenci na sebe.

---

⁴⁴ LÉVINAS, Emmanuel. *Existence a ten, kdo existuje*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 47.

⁴⁵ Tamtéž, s. 47.

⁴⁶ LÉVINAS, Emmanuel. *Etika a nekonečno*. Praha: Oikúmené, 1994, s. 167.

⁴⁷ KOVAČ, Edvard. *Stopy nekonečna v člověku*. Reflexe, 1992, s. 16.

⁴⁸ TATRANSKÝ, Tomáš. *Lévinas a metafyzika*. Svitavy: Trinitas, 2004, s. 12.

VII. Princip odpovědnosti Hanse Jonase

Pro základní vyjasnění pojmu odpovědnosti je třeba upřesnit, že odpovědnost, stejně jako mrav a morálka, vycházejí ze svobodného rozhodnutí jedince. Rozhodující rozlišení odpovědnosti od mravu vychází z rozdílné míry svobodné volby. Zatímco u mravu je určené, co je dobré a co ne, u odpovědnosti je tato volba omezena pouze na jednající subjekt.

Právě svobodná volba řadí odpovědnost pod oblast morálky a odlišuje jí od mravu. V morálce vystupuje každý sám za sebe, odkázaný na svůj úsudek a svědomí. „Svobodný člověk přijímá odpovědnost, jež dosud nikomu nenáleží, a dostává se pak ovšem pod její nárok.“⁴⁹ V tomto fundamentálním smyslu může pojem svobody sloužit jako Ariadnina nit k výkladu toho, co je základní hodnotou odpovědnosti.

„Při formulování své koncepe odpovědnosti dal Jonas přednost pojmu ‚princip‘ před pojmy ‚hodnota‘ nebo ‚ctnost‘, a to proto, že odpovědnost pro něj představuje podstatu veškeré etiky, nejzákladnější Princip, jenž řídí jakékoli myšlení o etičnu.“⁵⁰ Podle Jonase lze z metafyzického zdůvodnění bytí něčeho poznat důvod, proč má být určité bytí. Pro založení nové etiky je tedy nezbytnou podmínkou uznání absolutní přednosti bytí před nicotou. Logickým důsledkem akceptování tohoto principu by mělo být v praxi rozhodování jednotlivce pro pokračování svého života proti možné či jisté smrti, tedy lpění na životě. Popřením tohoto principu, může být obětování vlastního života za záchranu druhého. Toto rozhodování však není volbou mezi bytím a nebytím, nýbrž mezi dvěma možnostmi bytí. Poukazuje na skutečnost, že nové pojetí etiky vyžaduje především aspekt budoucnosti a dalšího. „K morálnímu záměru se nyní připojuje časový horizont, který v logických operacích Kantova imperativu vztahujících se k dané chvíli zcela chybí: jestliže Kantův imperativ extrapoluje do stále přítomného řádu abstraktní kompatibility, pak náš imperativ extrapoluje do vypočitatelné skutečné

---

⁴⁹ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 150.

⁵⁰ CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. Praha: Ježek, 1995, s. 5.

budoucnosti jako otevřeného rozměru naší odpovědnosti.⁵¹ Na rozdíl od Kantova kategorického imperativu, který je omezen pouze na individuální jednání vztahující se pouze k přítomnosti, zakládá Jonas svůj princip mravního zákona na zásadě kolektivního jednání s časovým horizontem směřující do budoucnosti, ve kterém vychází z předpokladu, že Kantova etika ospravedlňuje špatné jednání a to zejména proto, že nepočítá s budoucností. „Podle Jonase je posláním odpovědnosti to, aby si člověk uchoval integritu svého světa a své podstaty v době, kdy obojí je ohroženo jeho vlastní mocí.“⁵² Požadavek, aby lidstvo existovalo, je pro Jonase tím nejdůležitějším imperativem.

Svoboda volby a prvek odpovědnosti v jednání

Pro další zkoumání Jonasova pojmu odpovědnosti je důležité rozlišit odpovědnost od povinnosti a objasnit, jakým způsobem souvisí svoboda s odpovědností. Svobodná volba není vždy rozlišujícím faktorem mezi odpovědností a povinností. V určitých ohledech se může jedinci odpovědnost jevit jako povinnost. Rozlišujícím faktorem je možnost vzdát se odpovědnosti, chovat se či jednat neodpovědně. Teprve na základě svobody můžeme jednat odpovědně. Zde se Jonas domnívá, že s narůstající svobodou by měla narůstat i odpovědnost. Neboť, čím víc je člověk svobodný, tím častěji musí volit z různých možností. Za svou volbu by pak měl nést odpovědnost. Podle Chalierové je určující složkou odpovědnosti to, „že se stáváme odpovědným nikoli vlastní vlastní svobodnou volbou, nýbrž kvůli křehkosti a pomíjivosti objektů.“⁵³ V tomto kontextu lze plně docenit význam filosofie, která nám ukazuje, jakým způsobem lze s plným nasazením nést odpovědnost za lidské bytosti.

Moderní doba s sebou přinesla ohromnou moc, kterou nelze srovnat s žádným dřívějším obdobím, „neboť lidé nikdy neměli tolik síly a moci jako mají dnes.“⁵⁴ Člověk díky moderní technice získal obrovskou moc nad přírodou. „Člověk industriální

---

⁵¹ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 36.

⁵² CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. Praha: Ježek, 1995, s. 6.

⁵³ Tamtéž, s. 9.

⁵⁴ Tamtéž, s. 6.

epochy je nesrovnatelně mocnější, má k dispozici mnohem větší zásobárnu sil než lidé starších dob, sahá do subatomárních oblastí, z nichž se živý hvězdy, protože Země mu nestačí; žije v nesrovnatelně větší společenské hustotě a dovede toho využít zvýšení intenzity svého útoku na přírodu, aby mu dala vždy větší kvantum oné působnosti, kterou míní dostat do schémat svých výpočtů a do pák svých rukou.⁵⁵

Na základě růstu naší moci se změnila povaha našeho jednání, a protože se etika týká jednání, je třeba v důsledku změny povahy lidského jednání, vyžadovat též změnu etiky. Veškerá dosavadní etika podle Jonase mylně předpokládala, že dosah lidského jednání, a proto i lidské odpovědnosti je přesně vymezen. „S minulou zkušeností nelze srovnávat to, co dnes člověk může konat a co je pak dále nucen neodvratně konat při praktickém naplňování této možnosti.“⁵⁶ Technologický pokrok je základním měřítkem, kterým hodnotíme nové etické problémy, jež formují již dříve položené etické otázky do nových technologických podmínek, které přesahují ty dosavadní. Nová povaha našich činů s novými předměty jednání rozšířily oblast případů, na něž je třeba uplatňovat nové platné pravidlo chování, protože jak říká Jonas „kvalitativně nová povaha mnoha našich činů otevřela zcela novou dimenzi etického významu, kterou tradiční etika ve svých stanoviscích a zásadách nepředvíдалa.“⁵⁷ Základním úkolem nové etiky je tedy odhalit dopady moderní techniky na povahu našeho jednání, „nakolik způsobuje, že jednání ve znamení techniky se liší od toho, jaké bylo v minulosti.“⁵⁸ Důležité je tedy určit poměr etiky a techniky v moderní době a vykázat to, co je pro obě společné.

Na třech příkladech z oblasti lidského života Jonas dokládá, jak již technický postup a pokrok zasahuje do samotné podstaty člověka. Kontrolou chování, genetickou manipulací a prodlužováním délky života. Smrt znamenala dosud jasné ohraničení lidské existence. „Někteří lékaři nepovažují smrtelnost za nevyhnutelnou nutnost týkající se všeho živého, nýbrž za organickou chybu, jíž se lze vyhybat po relativně dlouhou dobu.“⁵⁹ Chalierová poukazuje na výraz „terapeutická urputnost“, jež vystihuje záměr lékaře snažícího se udržet člověka co nejdéle na živu. „Jonas si v této souvislosti klade otázku, zda je moudré odmítat smrtelnost s odůvodněním, že přece máme

---

⁵⁵ PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Oikúmené, 1990, s.105.

⁵⁶ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s.13.

⁵⁷ Tamtéž, s. 19.

⁵⁸ Tamtéž, s. 19.

⁵⁹ CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. Praha: Ježek. 1995, s. 8.

prostředky k udržení života, a to dokonce i pro bytosti, jejichž čas se naplnil.“⁶⁰ Je tedy pravděpodobně jen otázkou času, než se možnosti techniky dostanou do dnes zcela nemyslitelných dimenzí. „Tyto a podobné otázky, jež vyžadují odpověď dříve, než se pustíme na cestu do neznáma, nejnaléhavěji ukazují, jak daleko nás moc našeho jednání vede nad pojmy veškeré dosavadní etiky.“⁶¹ Právě odpovědnost za budoucnost je zde pro Jonase klíčová. Otázkou ovšem zůstává, jak se k této odpovědnosti postavit, jestliže se projeví následky našich dnešních činů až po naši smrti. Vzniká zde jisté etické vakuum, kde neexistují žádné etické normy, které by dokázaly usměrnit mocenské síly. Neboť pohyb moderního vědění v podobě moderní vědy „odstranil v nevyhnutelné komplementaritě také základy, z nichž by bylo možné normy odvozovat, a zničil dokonce i samotnou ideu normy.“⁶²

Dříve tvořilo etickou normu náboženství, které ovšem jako měřítko hodnot již nelze použít. „Avšak náboženství, které tu není, nemůže z etiky sejmout její úlohu; a zatímco o něm lze říci, že jako pro člověka určující fakt existuje nebo neexistuje, platí o etice, že existovat musí. Musí existovat, protože lidé jednají, a etika se týká řádu jednání a regulace moci jednat.“⁶³ Čím větší je moc jednajících, tím naléhavější je potřeba nových etických principů.

Prvek sázky v nové dimenzi jednání

Veškerá dosavadní etika ve vztahu k lidskému jednání se vždy soustředovala a předběžně kalkulovala pouze s tím, co je momentálně nejbliže. „Etika se však pod znamením technologie týká činů (i když již nikoliv jednotlivého subjektu), které má nevídaný kauzální dosah do budoucnosti.“⁶⁴ S tím úzce souvisí i samotný rozsah vzdálených účinků lidského jednání v nejisté budoucnosti, který vyžadují jistý etický předpis. Jonas zde předkládá prvek hazardní hry nebo sázky, v jehož obsahu je již takový předpis obsažen. Pokládá si otázku „jaký *vklad* smíme z hlediska etiky do hry

---

⁶⁰ CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. Praha: Ježek, 1995, s. 8.

⁶¹ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 47.

⁶² Tamtéž, s. 50.

⁶³ Tamtéž, s. 50.

⁶⁴ Tamtéž, s. 14.

vložit.⁶⁵ V zásadě je možné dát v sázku budoucnost národa „nikoli, aby se získalo nejvyšší dobro, nýbrž aby se jen odvrátilo nejvyšší zlo“⁶⁶. Existence nebo podstata člověka nesmí být nikdy dána jednáním jedince v sázku, protože nelze obdržet od budoucího lidstva souhlas se svým nebytím. „Tento etický princip tedy staví na tom, že budoucí lidstvo má právo na svou existenci a my máme povinnost toto právo neohrozit. „Pod zorným úhlem takové odpovědnosti se obezřetnost, jinak záležitost náhody, stává jádrem morálního jednání.“⁶⁷

Na příkladu hazardního hráče, vysvětluje Jonas významný rozdíl mezi jednáním lehkomyšlným a nezodpovědným. Hazardní hráč, který vsadí všechny peníze do hry, jedná lehkomyšlně, pokud nemá žádné závazky vůči někomu jinému. Má-li však rodinu, která je závislá na jeho finančnímu příjmu, je jeho sázení zcela nezodpovědné, protože případná prohra postihne nejen jeho, ale i lidi, vůči nimž má odpovědnost. „Jen, kdo má odpovědnost, může jednat nezodpovědně.“⁶⁸ Podobný princip funguje i v politické sféře. „Blaho, zájem, osud druhých se díky okolnostem nebo na základě dohody dostal pod mou ochranu, což znamená, že má kontrola nad nimi současně zahrnuje moji povinnost vůči nim.“⁶⁹ Výkon moci bez respektování povinnosti, tedy porušení závazku odpovědnosti, lze pak považovat za „nezodpovědný“.

Teorie odpovědnosti

Jonas ve svém díle *Princip odpovědnosti* zkoumá klasické teorie odpovědnosti a pokládá si otázku, kdy je možné nějaký čin přičíst člověku k tíži. Přičemž odpovídá, že existují dva případy odpovědnost.

Odpovědnost za čin uskutečněný v minulosti, jehož se týká ex – post facto skládání účtů z toho, co bylo vykonáno. Tedy já jsem odpovědný za následky svých činů, i když jsem si je nepřál. V takto pojaté formálně – právní odpovědnosti není trestán pouze čin samotný, ale i jeho záměr. „Domluva o vykonání zločinu, která díky

---

⁶⁵ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 67.

⁶⁶ Tamtéž, s. 69.

⁶⁷ Tamtéž, s. 145.

⁶⁸ Tamtéž, s. 145.

⁶⁹ Tamtéž, s. 145.

včasnému odhalení zůstala bez následů, je sama zločinem a je trestná.⁷⁰

Druhý typ odpovědnosti vychází z předpokladu, že není zkoumáno to, co bylo vykonáno, nýbrž to, co je třeba učinit. Objekt mé odpovědnosti spočívá mimo mě, ale v dosahu působení mé moci, na níž je závislý. Právě zde Jonas objevuje místo, „kde se projevuje etično a naděje, ovšem za podmínky, že člověk vnímá zranitelnost toho druhého jako výzvu k odpovědnosti.“⁷¹

Jonas jako základní formy odpovědnosti rozlišuje dva typy odpovědnosti, odpovědnost rodičovskou a odpovědnost státníka. Na těchto dvou subjektech, jenž v jeho pojetí sdílí společné vlastnosti, charakterizuje samotné podsady odpovědnosti. První z nich je totalita, jistá celost a jednota, tedy schopnost subjektu pojímat předmět své odpovědnosti v celé jeho šíři: „...tato vzájemnost je vždy přítomná, pokud já, jako za někoho zodpovědný, žiji mezi lidmi, jsem vždy též předmětem něčí odpovědnosti.“⁷² Totalita v sobě zahrnuje také moc, která je dána samotnému subjektu, zastoupená jak v odpovědnosti státníka, tak i v odpovědnosti rodiče.

Stejně, jak se rodič stará o svou rodinu, tak se státník stará o vývoj státu, aby zajišťoval určitou kontinuitu, „neboť život jejich předmětu trvá bez přerušení dál a hlásí se o své nároky.“⁷³ Výkon odpovědnosti nesmí být přerušen. „Kontinuita vyplývá z celkové povahy odpovědnosti nejdříve v téměř tautologickém smyslu, že výkon odpovědnosti nesmí být přerušen.“⁷⁴

Nejvýraznější rozdíl v odpovědnosti rodiče a státníka lze spatřovat ve svobodě, se kterou k odpovědnosti přicházíme. Přírozená odpovědnost rodiče, jenž Jonas pokládá za neodvolatelnou a závaznou, vychází ze vztahu ke svým dětem. Odpovědnost státníka je podle Jonase dobrovolně zvolená a ze své podstaty umělá (smluvní), jenž na rozdíl od odpovědnosti rodiče nemusí vyplývat z konkrétního vztahu. Lidé, kterých se týká, „mohou být ve své individuální identitě přímo přehlíženi.“⁷⁵

Třetí a hlavní podstatu odpovědnosti spatřuje Jonas v provázanosti s budoucností. „Vlastní budoucnost odpovědného člověka je nejvlastnější budoucí aspekt odpovědnosti. Jejím nejvyšším naplněním, kterého se musí umět odvážit, je to,

---

⁷⁰ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 143.

⁷¹ CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. Praha: Ježek. 1995, s. 10.

⁷² JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 152.

⁷³ Tamtéž, s. 162.

⁷⁴ Tamtéž, s. 162.

⁷⁵ Tamtéž, s. 150.

že sama abdikuje před právem toho, co ještě nebylo, jehož vznik hájila. Ve světle takovéto velikosti sebezpřesahování je zřejmé, že odpovědnost není nic jiného než morální doplněk k ontologickému stavu našeho časového bytí.⁷⁶

Zrození

Ve vztahu k fenoménu zrození a odpovědnosti navazuje Jonas na myšlenky Hannah Arendtové, jejíž dílo Jonas dobře znal. S Arendtovou jej spojovalo dlouholeté přátelství, podobné osudy i podobná životní cesta. Oba se rozhodli opustit Německo v době nástupu nacismu a posléze se usídlili ve Spojených státech amerických, kde se často navštěvovali. Arendtová žila v New York City, asi 15 mil od New Rochelle, bydliště Hanse Jonase a jeho ženy Lory. V letech 1961–1963 se Arendtová zúčastnila procesu s Adolfem Eichmannem. Ve své knize *Eichmann v Jeruzalémě* se Arendtová věnuje především otázce viny a odpovědnosti spojené s velkými nacistickými zločiny. Eichmann je podle Arendtové „zločincem bez zlého motivu“. Člověk, který nemá žádnou vlastní vnitřní identitu.

Podle Jonase zrození souvisí se zranitelností nikoli přírody, nýbrž lidského údělu, neboť každý čin je křehký, pomíjivý a hlavně ve všech důsledcích nepředvídatelný. „Zranitelnost je tedy třeba přijmout, ale současně ji musíme spojit s odpovědností.“⁷⁷ Jonasovo pojetí odpovědnost se tedy obrací především k tomu, co je nejvíce ohroženo. Podle Jonase neodvolatelná, nevypověditelná a od přírody ustanovená, vždy zodpovídající za nezaručené a na nás plně závislé dobro. Taková je obecně rodičovská odpovědnost za své potomstvo, kterou Jonas považuje za pravzor vší odpovědnosti. „Pojem odpovědnosti implikuje pojem povinnosti, aby něco bylo, potom povinnost někoho jednat jako odpověď na tuto povinnost, aby něco bylo.“⁷⁸ Člověk je odpovědný nejen za nějakého konkrétního zranitelného bližního, ale za celou podstatu lidství. Základní podmínkou nového principu odpovědnosti je tedy přeformulování Kantova imperativu tak, aby odpovídal novému typu lidského jednání, jednání, které

---

⁷⁶ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 164.

⁷⁷ CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. Praha: Ježek, 1995, s. 12.

⁷⁸ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 193.

může ohrozit existenci budoucích generací. Zatímco Kantův imperativ se stává zkouškou osobní volby, jíž je podrobena jednání individua, nový imperativ se vztahuje k jednání kolektivu a k odpovědnosti za budoucnost. Pro Jonase se tedy stala budoucí existence lidstva kategorickým imperativem a starost o ni první povinností člověka, které definuje: „Jednej tak, aby účinky tvého jednání byly slučitelné s trváním skutečně lidského života na Zemi.“⁷⁹ Podle Jonase je tedy první povinností lidského jednání ve věku technické civilizace zachování budoucnosti lidstva.

---

⁷⁹ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 35.

VIII. Rozhovor s profesorem Hansem Jonasem

(An interview with Professor Hans Jonas)

HARVEY SCODEL

Na jaře roku 1990, po čtyři dlouhé dopoledne, vedl novinář Harvey Scodel rozhovor s profesorem Hansem Jonasem, v jeho domovském městě New Rochelle v New Yorku. Profesor Jonas učil v letech 1955 až 1976 filosofii na New School for Social Research, kde v časopise Social Research zveřejnil několik svých článků. Tento rozhovor sloužil jako podklad k vytvoření novinového článku, který shrnoval myšlenky profesora Jonase a kladl zvláštní důraz na jeho dílo Princip odpovědnosti. Jako hlavní účel článku bylo analyzovat jeho práci a poté ji představit širokému americkému publiku. Neboť dosud Princip odpovědnosti dosáhl mnohem větší pozornosti v Evropě, Německu a zejména ve Francii, než ve Spojených státech, kde profesor Jonas v době rozhovoru žil a pracoval po dobu přibližně 40 let. Samotný rozhovor však nebyl určen ke zveřejnění. Autor se poprvé seznámil s prací Hanse Jonase v době, kdy studoval na University of California, v Santa Cruz. Jonasova práce je charakteristická jasností svého vyjádření a závažností svého sdělení za účelem hledání pravdy. U příležitosti stého narození profesora Hanse Jonase bylo redakcí Social Research rozhodnuto, zveřejnit části rozhovoru. Ačkoli je to jen malá připomínka odkazu profesora Jonase.

V posledních letech na gymnáziu jste už četl Nietzscheho, Schopenhauera...?

Ano. A jednu esej od Kanta, která na mne zapůsobila a silně ovlivnila mé rozhodnutí: Základy metafyziky mravů, které měly téměř rozhodující vliv v mém životě, protože ustanovily způsob představ, tajných představ, kterou mám etice, o filosofické etice. Později, když jsem lépe poznával Aristotela, se tyto dojmy změnily. Ale inspirace Kantem ve mně nějak zůstala.

Můžete vysvětlit, proč si Princip odpovědnosti nenašel širší okruh čtenářů v Americe?

[Pauza] Ne tak docela. Mám pocit, že se to dalo očekávat, ale nemohu vám říct proč. Cítím, že je to zcela v souladu s tím, jaká Amerika je a jaké je myšlení Američanů. Ale pokud chcete, abych to vysvětlil, jsem v rozpacích. Také si nemyslím, že mám právo soudit myšlení Američanů. Je domýšlivé a ješitné říci, že "Američané jsou nefilozofičtí," nebo, že "Nemají chuť, nadchnout se pro skutečnou filosofii." Síla vzdělání, speciálního vzdělání, je samozřejmě velmi velká. A toto speciální vzdělání tady v Americe šlo po dlouhou dobu jiným směrem.

Ale pokud se mě týká, nemohu změnit sám sebe. Snažil jsem se, abych se stal srozumitelným. A také jsem se snažil vzít v úvahu to, co je považováno za důležité. A myslím si, že přírodní vědy jsou považovány za důležité. Mám na mysli nejen epistemologický aspekt, ale obsah, jaký nám opravdu říkají a jak široký náhled nám nabízejí. A myslím, že v tomto ohledu jsem se stal velmi západním. Nejsem takový, jací jsou mí vrstevníci, kteří v Německu zůstali, ti [současníci] z mých studentských let, kteří teď všichni umírají. Zůstali až do konce s přesvědčením, které získali za časů studia, ať už je to u Heideggera, Husserla, Jasperse nebo Nicolaie Hartmanna, Cassirera a Schelera. Zůstali s tímto obecným náhledem, s tímto obecným důrazem a přístupem k filozofické otázce, ale já jsem se změnil. Myslím, že není v jistém ohledu pochyb o tom, že emigrace a přesuny v mém životě a mé konečné místo zde v Americe, vnesly změnu do stylu mého filozofování.

Jaké myslíte, že jsou podmínky, které způsobily Princip odpovědnosti tak úspěšným v Německu [kniha se údajně prodala asi ve 200 000 kopií, nejvíce v německých vydáních]?

Enormním, nesmírně úspěšným. No, několik věcí, pokud mohu říct. Za prvé to přišlo ve velmi příznivý okamžik. Mysli byly právě otevřené. Oči byly otevřené a mysl čekala na něco, co bude řečeno. Zřejmě to přišlo v pravou chvíli, protože to byl okamžitý zásah.

Lze tedy najít spojitost mezi přechodem ke psaní v angličtině a změnou zaměření Vaší práce po studiích gnose?

Naprosto správně, ano. Je to docela přesvědčivé. Ve skutečnosti bych si těžko sám sebe představoval psát německy v kontextu moderní vědy. Byl jsem zvyklý číst vědecké práce v angličtině. Všechno, co vím o vývoji moderní vědy, no vlastně od sedmáctého století, od dob Galilea, vím z anglických zdrojů. Nemyslím si, že jsem kdy četl historii vědy v němčině. Možná příležitostně. Myslím, že jsem v němčině četl jednu knihu od Heisenberga. Celý můj kontakt s oblastmi fyziky, matematiky, biologie a astronomie je v naprosté většině prostřednictvím anglického jazyka, a tak v této oblasti, je pro mě přirozené a dokonce i jednodušší, myslet anglicky první, než abych si to musel představit v němčině. Takže máte pravdu s Vaší domněnkou, že změna výzkumu nějak také usnadnila změnu místa, protože jsem žil v anglicky mluvící oblasti, ale také změna výzkumu měl svůj podíl v přechodu do angličtiny.

[Podle Jonase byl Princip odpovědnosti napsán v němčině a poté, za jeho výrazné účasti přeložen do angličtiny a to hlavně proto, aby ušetřil čas. Chtěl mít jistotu, že knihu dokončí ještě před svou smrtí. První německé vydání bylo publikováno v roce 1979, kdy bylo Jonasovy 76let.]

Překlad: Martin Pištora, 2012.

Zdroj: SCODEL, Harvey. *An interview with Professor Hans Jonas*. Social Research, Summer 2003; Interview: Spring 1990.

IX. Lévinasova odpovědnost za Druhého

Pro pochopení Lévinasova pojmu odpovědnosti je důležité poznamenat, že Lévinas je představitelem typu židovského náboženství, které považuje za univerzální a vyzývá k plodnému dialogu zvláště mezi judaismem a křesťany. Lévinas chápe judaismus jako určitý druh etické revoluce. Osobní svoboda je v jeho pojetí pro talmudický judaismus velmi důležitá. Proto varuje před moderním syndikalismem, principem, který omezuje lidskou svobodu.

Myšlenka odpovědnosti za druhého a přivítání druhého je zakořeněna v židovské náboženské tradici. Pro Lévinasovu filosofii jako filosofii života pro druhého a odpovědnosti za druhého je charakteristické, že jediný život, který má význam, je život pro druhého. „Neboť jaká tato budoucnost mezi druhým a mnou bude, na tom přece všechno záleží.“⁸⁰ Etický vztah se v jeho filosofii stává vztahem náboženským, ve kterém upřednostňuje kontakt s vnějšími bytostmi. Právě judaismus nás učí opravdové transcendenci a vztahu s živým Bohem. Na rozdíl od abstraktní klasické filosofie upřednostňuje Lévinas vztah k Bohu jako vztah ke druhému.

Základní myšlenkou etiky odpovědnosti Emmanuela Lévinase je rozlišení mezi Já a Druhým. Lévinasova etika staví před svobodu odpovědnost, která je jádrem zakládajícím strukturuu subjektivity. Pro Lévinase je odpovědný každý člověk, každé Já. Podle Lévinase je člověk nekonečně odpovědný vůči všemu bytostně jinému, protože kdyby Jiné zaniklo, nebylo by nic, vůči čemu by se Já mohlo vymezit, z čeho by se vydělilo.

„Lévinas si uvědomuje, že filosof nemůže setrvávat pouze u počátků filosofie a že je nutno upřít filosofický pohled na každou činnost v lidské společnosti.“⁸¹ Avšak upozorňuje na zachování si jisté distance od každodenních událostí, která je charakterizovaná extrémní pasivitou, která „přesahuje inertnost i angažovanost a projeví se citlivostí pro tíseň druhého. Citlivostí, která je schopna vycítit, vyslyšet a odpovědět na volání o pomoc.“⁸²

Lévinasova etika není morálka, neboť morálka je již přímo vymezena morálními

---

⁸⁰ CASPER, Bernhard. *Míra lidství, Rosenzweig a Lévinas*. Praha: Oikúmené, 1998, s. 20.

⁸¹ KOVAČ, Edvard. *Stopy nekonečna v člověku*. Reflexe, 1992, s. 14.

⁸² KOVAČ, Edvard. *Stopy nekonečna v člověku*. Reflexe, 1992, s. 15.

pojmy a předpisy. „Lévinas si je vědom nebezpečí, které hrozí, jestliže by svou etiku určil a vymezil zákonnými pojmy, a proto v pozdějších analýzách znovu hledá tuto ‚čistou etiku‘, ve které zákon ani morálka nebudou tematizovány.“⁸³ V tomto smyslu také Derrida nazývá Lévinasovu etiku „etikou etiky“, lze říci, že je to jakási „meta-etika“. Základní etická dimenze Lévinasova myšlení vychází z předpokladu bezprostřední mezilidské vazby, kde na mě jako subjekt nahlíží tvář druhého. Bernhard Casper připomíná, že Lévinas přistupuje k člověku jako k tváři. Tento vztah pokládá za základ odpovědné společnosti. „Jako tu nejpůvodnější a dosud nespátřenou nebo aspoň přehlíženou situaci vnímá však Lévinas to, že uprostřed takto otevřeného či vždyznovu otevíraného světa se ukazuje takové ‚jsoucí‘, jež se každému otvírání světa, vycházejícímu z mého ega, vždy už vymklo: ten Druhý.“⁸⁴ Díky druhému se mohu stát sám sebou. Prostřednictvím Druhého jedinec navazuje vztah s třetím (lidstvem).

Tvář Druhého

Prvenství druhého, je v Lévinasově interpersonální antropologii hlavní podmínkou odpovědnosti. Označuje jej jako „epifanii, zjevení tváře. „Tvář druhého mi říká: můžeš mne zabít. Podle Lévinase však zároveň říká: nezabiješ! Dokonce: nemůžeš mne zabít. Neboť i kdybys mi vzal můj tělesný život, nemůžeš odčinit, že jsem se na tebe díval.“⁸⁵ Ve chvíli, kdy na mě pohlédne druhý, začíná moje odpovědnost. Lévinas pojímá Tvář (visage) jako něco, co nelze totalizovat, co nelze vlastnit ani uchopit, v jejímž významu se člověku zjevuje Nekonečno. „Nekonečno ochromuje moc svým nekonečným vzdorem vůči smrti, který jako cosi tvrdého a nepřekročitelného vysvítá v tváři druhého,..."⁸⁶ Ten absolutně druhý ukazuje svou tvář. Vede k odpovědnosti a k lásce, zároveň učí etickému odporu proti jakékoli totalitě a přibližuje nekonečnosti. „Proráží všechna moje apriori a nutí mne procitnout ze spánku, který mne poutal ke mně samému.“⁸⁷ Tuto přítomnost nekonečnosti ve tváři druhého vyjadřuje Lévinas svou

---

⁸³ Tamtéž, s. 14.

⁸⁴ CASPER, Bernhard. *Míra lidství. Rosensweig a Lévinas*. Praha: Oikúmené, 1998, s. 16.

⁸⁵ Tamtéž, s. 18.

⁸⁶ LÉVINAS, Emmanuel. *Totalita a nekonečno*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 175.

⁸⁷ CASPER, Bernhard. *Míra lidství. Rosensweig a Lévinas*. Praha: Oikúmené, 1998, s. 16.

další proslavenou větou: „Druhý je vždy blíže Bohu než já sám.“⁸⁸ Nekonečno je reprezentováno něčím neústupným, tvrdým, které vzdoruje násilí a skrze naději se vzpírá smrti.

Stejně jako Jonasova etika odpovědnosti je také Lévinasova etika postavená na odpovědnosti k Druhému; kriticky navazuje na západní kantovskou tradici. „V Lévinasově chápání etiky se Subjekt musí substituovat do Druhého. To znamená, že jeho zájem o Druhého je víc, než pouhé společenské angažování – je to jeho osobní problém.“⁸⁹ Lévinas především zdůrazňuje, že odpovědnost předchází svobodu, tedy já nejsem zodpovědným před druhými za to, čím jsem a co dělám, ale aniž bych se rozhodl, jsem odpovědným za svého bližního dříve než sobě samému. „Znamená-li svoboda způsob, jak zůstat Tým v lůně Jiného, potom vědění, obsahuje nejzazší smysl svobody. Svoboda bypotom stála proti spravedlnosti, která zahrnuje závazky vůči jsoucím, jenž se odmítá dát, vůči Druhému...“⁹⁰ Svoboda Já tedy není míněna jako svoboda osobní volby.

Nahlížení na lidskou tvář nazývá Lévinas „povoláním“, neboť jestliže mě nahlíží tvář druhého, jsem povolán k tomu, abych se choval odpovědně. „Dalším výrazem pro nahlížení je „imperativ řeči“, který vyjadřuje mezilidský vztah „tváří v tvář“. Vrcholným výrazem pro bezprostřednost nahlížení tváře druhého je „epifanie“ – epifanie, která znemožňuje druhému ublížit a která, což je pro Lévinase nejdůležitější, v nás probouzí ideu nekonečnosti. „Odpovědnost za bližního, která není něčím náhodně přístupujícím k nějakému Subjektu, nýbrž předchází v něm jeho podstatu, nečekala na svobodu, v níž by byl přijat závazek vůči bližnímu... Slovo Já znamená zde jsem a odpovídám za vše a za všechny.“⁹¹ Podle Lévinase nemáme možnost nahlédnout do jaké míry máme odpovědnost za druhé, kde jsou hranice mé odpovědnosti. „Lévinas tu vystavuje Subjekt hroznému a nevyhnutelnému trýzni, určení právě tak výjimečnému, jako znepokojivému: dospívá k sobě samému jen tehdy, když přebírá – bez vlastní volby, bez svobodného rozhodnutí – tuto odpovědnost za bližního a jeho osud, odpovědnost, která jím naskrz proniká a utváří jej jakožto nenahraditelnou bytost.“⁹² Člověka tedy činí

---

⁸⁸ HORYNA, Břetislav. *Totalita, nekonečno, stopa nové transcendece*. Reflexe, 1992, s. 103.

⁸⁹ KOVAČ, Edvard. *Stopy nekonečna v člověku*. Reflexe, 1992, s. 15.

⁹⁰ LÉVINAS, Emmanuel. *Totalita a nekonečno*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 30.

⁹¹ LÉVINAS, Emmanuel. *Jinak než být aneb za hranicemi esence*, cit. Podle CHALIÉROVÁ, Catherine. *Židovská jedinečnost a filosofie*, s. 12.

⁹² CHALIÉROVÁ, Catherine. *Židovská jedinečnost a filosofie*, s. 12.

člověkem právě jeho odpovědnost za druhého, asymetrická zodpovědnost, založená na vyvolení. Odpovědnost vyzývá, abych se staral o druhého dřív než o sebe. Lévinasova odpovědnost tedy nepřekračuje hranice naší vlastní volby, není omezena časem a prostorem. Nelze tedy odpovědnosti uniknout. Bernhard Casper k tomu dodává: „Já jako já sám jsem zde nekonečně vyzván. Na mne je vloženo celé břemeno. Do bytí jsem sice vstoupil příliš pozdě, než abych je mohl založit. A přece je na mne skrze druhého vložena odpovědnost za celé bytí, do něhož jsem předvolán.“⁹³ Odpovědnost podle Lévinase propůjčuje člověku „novou identitu“. Tato identita znamená vyvolení. „Nemoci uniknout – to je právě já. Osobní ráz apologie tkví v tomto vyvolení, v němž se já jako já završuje“⁹⁴ Odpovědnost je tedy to, co připadá výhradně mně a nemohu ji odmítnout.

---

⁹³ CASPER, Bernhard. *Míra lidství. Rosensweig a Lévinas*. Praha: Oikúmené, 1998, s. 157.

⁹⁴ LÉVINAS, Emmanuel. *Etika a nekonečno*, s. 184.

X. Svoboda a odpovědnost

(Freedom and responsibility)

HUTCHENS, B.C.

Lévinas je především považován za filosofa jinakosti. Zastává názor, že západní civilizace, ve snaze filosoficky vyjádřit vše srozumitelně, vystavuje člověka strašlivé tendenci redukovat vše náhodné, cizí a tajemné. Tato redukce se koná dokonce v příkázání morálky. Západ ustupuje před nepředvídatelnými událostmi budoucnosti a tím, co nemůže být racionálně uspořádané a zmanipulovatelné. Vše musí být známé, pochopené, syntetizovatelné, analyzovatelné, potřebné; jestliže něco nemůže být racionálně uchopeno, potom je to považováno za cizí nebo hrozivé. Mezi mnoho entit, o které se Západní racionalita neúprosně snaží, aby byly srozumitelné jsou: Bůh, historické souvislosti, moderní budoucnost, nezápadní kultura a kulturní tradice založené na mytologii nebo přírodních pověrách.

Emmanuel Lévinas je respektovaný pro svou kritiku západní racionality. Nejvíce však jako visionářský myslitel, který prozkoumal zanedbaný stav etiky. Za účelem prvotního vyjasnění, je etikou odpovědnosti myšleno to, že se rodíme do světa spočenských vztahů, které jsme si nevybraly a které nemůžeme přehlížet. Robert John Shaffler Manning souhlasí s myšlenkou, že Lévinasova odpovědnost je ‚nejprvotnějším‘ stavem mezilidských vztahů, ačkoli ne základním stavem jednotlivé bytosti. Tedy veškeré myšlení je zaměřeno a určeno smyslem odpovědnosti. Vysvětluje, že svět sociálních vztahů, ve kterém jsme se narodily, nazýváme svobodou, která je ve skutečnosti odpověď na odpovědnost. Nacházíme naší osobní svobodu v reakci na naléhavé potřeby lidské existence, z nichž nejvýznačnější jsou vztahy s ostatními. Nejsme nikdy sami, ale vždy tváří v tvář s ostatními, kteří nás volají k odpovědnosti k nim. Lévinas připouští, že tato odpovědnost je nedefinovatelná, tak chce, abychom pochopily, že ji nemůžeme říci ne. Být sám sebou říká Lévinas, znamená nemožnost uniknout odpovědnosti, protože jsem vázán jednoznačně na druhého. Ještě před tím, než se setkám s druhým, jsem již odpovědný. Jiní lidé se možná slovně nebo chováním dožadují, abychom objevili svou svobodu a užili ji k odpovědnosti za ně, ale pouhá

přítomnost druhého je dostatečná k volání naší odpovědnosti. Pouhý kontakt s někým jiným, je objevem, na který musíme reagovat. Lévinas pochopil, když zkoumá výnam „tváře“ ve vztahu s „jinou tváří“, že v lidské tváři je něco záhadného nebo neurčitého, tvář na nás zaměřená, nám umožňuje rozpoznat určité závazky. Tvář jiné osoby vyvolává odpovědnost vůči této osobě. Tvář druhého ve vztahu tváří v tvář má nad námi výsadu moci.

Překlad: Martin Pištora, 2012.

Zdroj: HUTCHENS, B.C. *Levinas: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum, 2006.

Závěr

Cílem práce bylo analyzovat hlavní filosofické myšlenky a systematicky zpracovat zásadní etické požadavky filosofie Emmanuela Lévinase a Hanse Jonase. Vymežit základní pojmy a principy, díky nimž lze poté formulovat samotný pojem odpovědnosti. Důležité bylo u obou filosofů nahlédnout jedinečný systém, v němž se spojuje tradiční rabínský judaismus a evropská filosofie. Oba se obracejí k takové židovské moudrosti, která zastává víru v rozum a spravedlnost a překračuje židovství modlitby. Lévinas proti ontologii staví eschatologii míru a spravedlnosti, tedy primárně etickou zkušenost. Neupírá zrak ke konci dějin v bytí, chápaném jako totalita, ale uvádí do vztahu s nekonečností bytí, která přesahuje totalitu. Podle Lévinase není možná žádná náboženská spása tam, kde rozum a spravedlnost zůstávají „o hladu“. V souladu s židovskou tradicí Jonas princip, podle kterého si lze v rámci etiky budoucnosti zjednat představu o vzálených účincích našich činů a který nám dává představu „vědění o možném“, neboť „vedění o skutečném“ se nám stále více vzdaluje. Pro Lévinase i Jonase je proroctví základním faktem lidství člověka.

Jako základní a společný předpoklad odpovědnosti u obou filosofů je aspekt asymetrie vztahu. Při odpovědnosti za toho druhého od něho nemohu očekávat stejný přístup. Při takto pojatém vztahu se etika odpovědnost obrací k tomu, co je nejvíce ohroženo. Je to odpovědnost za vždy nezaručené a na nás plně závislé dobro, kterým je například dítě. U Lévinase platí, že jsme k odpovědnosti vždy již předurčení, člověk si ji nevybírá. Druhý je pro mě totiž důležitější než já sám. Jsem jeho rukojmím. Vztah k Druhému se však neodehrává jako vztah vlastnění, proto je vztahem svobody. Pro Lévinase je tedy odpovědnost základní, prvotní a zakládající struktura subjektivity. Člověk je vyvolen k tomu, aby byl odpovědný, bez možnosti odpovědnost svobodně odmítnout.

Jonasova filosofie odpovědnosti se na rozdíl od té Lévinasovy zabývá především společností jako celkem a jejím vývojem v blízké i velmi vzdálené budoucnosti, a to s ohledem na stále se zrychlující vědecko-technologický pokrok. Jonas reaguje na vývoje vědy a techniky a formuluje nový kategorický imperativ: „Jednej tak, aby účinky tvého jednání byly slučitelné s trváním skutečně lidského života na Zemi.“⁹⁵ Nic nás totiž

---

⁹⁵ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 35.

neospravedlňuje k tomu, abychom dali „v sázku“ existenci člověka a budoucnost lidstva. Emmanuel Lévinas a Hans Jonas uchopují svoji filosofii etiky naprosto originálním a svébytným způsobem. Svým pojetím filosofie, která staví etiku na první místo, představili originální a radikální pokus o přehodnocení téměř veškerých tradičních etických témat a principů.

Bibliografie

Primární literatura:

- 1) LÉVINAS, Emmanuel. *Totalita a nekonečno*. Praha: Oikúmené, 1997.
- 2) LÉVINAS, Emmanuel. *Etika a nekonečno*. Praha: Oikúmené, 1994.
- 3) LÉVINAS, Emmanuel. *Existence a ten, kdo existuje*. Praha: Oikúmené, 1997.
- 4) LÉVINAS, Emmanuel. *Být pro druhého*. Praha: Zvon, 1997.
- 4) JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikúmené, 1997.
- 5) JONAS, Hans. *Mortality and Morality: A Search for Good After Auschwitz*, Evanston: Northwestern University Press, 1996.
- 6) JONAS, Hans. *Memoirs*. Brandeis University Press, 2008.

Sekundární literatura:

- 7) CHALIEROVÁ, Catherine. *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Praha: Ježek, 1993.
- 8) CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii Hanse Jonase a Emmanuela Lévinase*. Praha: Ježek, 1995.
- 9) CHALIEROVÁ, Catherine. *Židovská jedinečnost a filosofie*. Praha: Filosofický ústav ČSAV, 1992.
- 10) PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*. Praha: Herrman a synové, 1997.
- 11) POLÁKOVÁ, Jolana. *Filosofie dialogu (Rosenzweig, Ebner, Buber, Lévinas)*. Praha: Academia, 1993.
- 12) CASPER, Bernhard. *Míra lidství. Rosensweig a Lévinas*. Praha: Oikúmené, 1998.
- 13) TATRANSKÝ, Tomáš. *Lévinas a metafyzika*. Svitavy: Trinitas, 2004.
- 14) HUTCHENS, B.C. *Levinas: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum, 2006.

15) PALOUŠ, Radim a PRÁZNÝ, Aleš. *Odpovědnost*. Praha: Karolinum, 2012.

16) PECHAR, Jiří. *Lévinasův vztah k fenomenologii*. Praha: Filozofia, 1998.

17) PATOČKA, Jan.: *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Oikúmené, 1990.

Sborníky, novinové články:

18) KOVAČ, Edvard. *Stopy nekonečna v člověku*. Reflexe, 1992.

19) SOKOL, Jan. *Život a transcendence podle Hanse Jonase*. Praha: Lidé města, 2005.

20) JONAS, Hans. *Evoluce a svoboda*. Praha: Lidé města, 2005. (Z německého originálu *Evolution und Freiheit*, in: H. Jonas: *Philosophische Untersuchungen und metaphysische Vermutungen*. Insel Verlag, Frankfurt a/M 1992, str. 11-33, přeložil Jan Sokol).

21) HORYNA, Břetislav. *Totalita, nekonečno, stopa nové transcedence*. Reflexe, 1992.

22) HALÍK, Tomáš. *Katolický týdeník*. 13/2011.

23) POLÁKOVÁ, Jolana. *Filozof odpovědnosti za druhé*. Literární noviny, 4/2006.